

STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF ENGLISH
AND UZBEK TERMINOLOGY

1. *Amanullayeva Kamola Muminovna*

*ISFT instituti Samarqand filiali PhD., professor v.b.
miskamolka@yahoo.com*

2. *Asaboyeva Zebo Samatqulovna*

*ISFT instituti Samarqand filiali Xorijiy til va adabiyoti magistranti
asaboyevazebo450@gmail.com*

INGLIZ VA O‘ZBEK TERMINOLOGIYASINING STRUKTURAVIY-
SEMANTIK TAHLILI

1. Амануллаева Камола Муминовна

PhD, и.о. профессора. института ISFT Самаркандский филиал
miskamolka@yahoo.com

2. Асабоева Зебо Саматкуловна

Магистрант направления «Иностранный язык и литература»
Самаркандского филиала института ISFT.
asaboyevazebo450@gmail.com

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКОЙ
И УЗБЕКСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

1. Amanullayeva Kamola Muminovna

PhD, Acting Professor of the Samarkand Branch of ISFT Institute.
miskamolka@yahoo.com

2. Asaboeva Zebo Samatkulovna

Master’s student in Foreign Language and Literature
at the Samarkand Branch of ISFT Institute.
asaboyevazebo450@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillari terminologik tizimlarining qiyosiy-tipologik xususiyatlari tadqiq etiladi. Turli tizimli tillar (flektiv va agglyutinativ) hisoblangan ingliz va o‘zbek tillaridagi terminlarning yasalishi, semantik tuzilishi va strukturaviy tiplari qiyosiy tahlil qilingan. Maqolada har ikki tildagi terminologik o‘xshashliklar va farqlar aniqlanib, fan-texnika taraqqiyoti davrida termin hosil bo‘lishining asosiy tendensiyalari yoritilgan. Shuningdek, inglizcha xalqaro terminlarni o‘zbek tiliga o‘zlashtirish va unifikatsiya qilish muammolari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: terminologiya, qiyosiy tipologiya, agglyutinatsiya, fleksiya,

derivatsiya, kalkalashgan terminlar, o‘zlashma terminlar, strukturaviy tahlil, unifikatsiya.

Abstract: This article investigates the comparative-typological characteristics of terminological systems in the English and Uzbek languages. The formation, semantic structure, and structural types of terms in English and Uzbek, which are considered structurally different languages (inflectional and agglutinative), are comparatively analyzed. The paper identifies terminological similarities and differences in both languages and highlights the main trends of term formation in the era of scientific and technological progress. Furthermore, the problems of borrowing and unifying English international terms into the Uzbek language are comprehensively discussed.

Key words: terminology, comparative typology, agglutination, inflection, derivation, calque terms, borrowed terms, structural analysis, unification.

Аннотация: В данной статье исследуются сравнительно-типологические характеристики терминологических систем английского и узбекского языков. Проводится сравнительный анализ словообразования, семантической структуры и структурных типов терминов в английском и узбекском языках, относящихся к разным языковым системам (флективным и агглютинативным). В работе выявлены терминологические сходства и различия в обоих языках, а также освещены основные тенденции терминообразования в эпоху научно-технического прогресса. Рассматриваются проблемы заимствования и унификации английских международных терминов в узбекском языке.

Ключевые слова: терминология, сравнительная типология, агглютинация, флексия, деривация, калькированные термины, заимствованные термины, структурный анализ, унификация.

1. Kirish

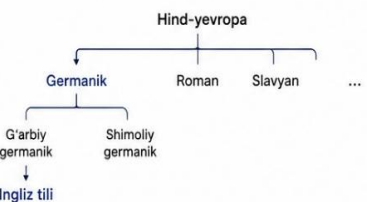
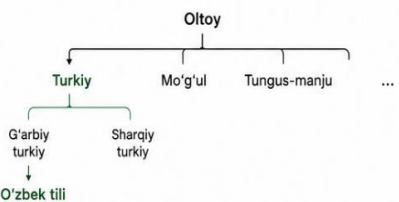
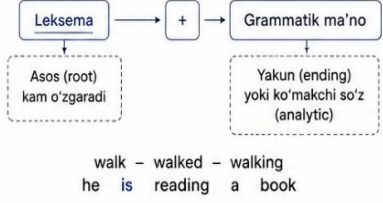
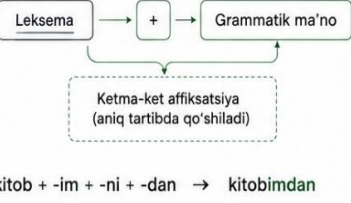

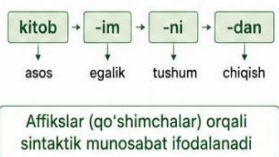
Hozirgi zamon tilshunosligida qiyosiy-tipologik tadqiqotlar alohida o‘rin tutadi. Dunyo miqyosida fan, texnika, axborot texnologiyalari va iqtisodiyotning shiddat bilan rivojlanishi tillarning terminologik qatlamini doimiy ravishda yangilab turishni talab etmoqda. Termingshunoslik (terminologiya) nafaqat milliy tilning boyishini, balki xalqaro integratsiya jarayonlarini ham aks ettiradi. [1].

Ingliz tili bugungi kunda dunyo miqyosida ilm-fan va texnikaning asosiy muloqot vositasi (*lingua franca*) bo‘lib xizmat qilayotgan bo‘lsa, o‘zbek tili mustaqillik davridan so‘ng o‘zining davlat tili sifatidagi funksiyalarini kengaytirib, barcha sohalarda milliy terminologik bazasini shakllantirmoqda.[2]. Ushbu ikki tilning strukturaviy jihatdan tubdan farq qilishi (ingliz tili – asosan analitik/flektiv, o‘zbek tili – agglyutinativ) ularning terminologik tizimlarini qiyosiy-tipologik jihatdan o‘rganishni dolzarb vazifaga aylantiradi.

2. Tillarning tipologik tavsifi va terminologiyaga ta'siri

Klassik tilshunoslik tasnifiga ko'ra, ingliz va o'zbek tillari ikki xil til oilasi va morfologik tipga mansubdir:

INGLIZ TILI VA O'ZBEK TILINING TIPOLOGIK TAQQOSLANISHI

Xususiyati	Ingliz tili	O'zbek tili
1. Til oilasi 	Hind-yevropa tillari oilasi 	Oltay tillari oilasi (Turkiy tillar)
2. Morfologik tipi	Flektiv-analitik 	Agglyutinativ
3. Sintaktik aloqa	Ko'proq so'z tartibi va ko'makchilar 	Affiksatsiya va egalik qo'shimchalari

Ushbu tipologik farqlar terminlarning yasalishi va sintaktik birikmalarning shakllanishida bevosita namoyon bo'ladi. Ingliz tilida terminlar ko'proq qisqa, konversiya va o'zak muvofiqligiga tayansa, o'zbek tilida termin hosil qilishda affiksatsiya (qo'shimchalar zanjiri) va so'z birikmalari yetakchilik qiladi. [3].

3. Terminologik Tizimlarning Shakllanish Manbalari

Har ikki tilning terminologik tarkibi ikki asosiy manba hisobga shakllanadi: ichki imkoniyatlar (tub milliy terminlar) va tashqi manbalar (o'zlashma terminlar).

A) Ingliz tili terminologiyasining manbalari:

Ingliz tili terminologiyasi o'ta geterogen (turli-tuman) tarkibga ega. Unda yunon va lotin tillarining ta'siri beqiyos:

Lotin-yunon elementlari: *Anatomy, philosophy, oxygen, computer, neuron.*

Tub inglizcha so'zlar (Anglo-sakson): Ko'pincha umumiste'mol so'zlarining qayta ma'nolanishi (metaforizatsiya) hisobiga terminlashadi: *Web* (to'r internet to'ri), *Mouse* (sichqon kompyuter sichqonchasi). [4].

B) O'zbek tili terminologiyasining manbalari:

O'zbek tili terminologiyasi tarixiy taraqqiyot bosqichlarida bir necha qatlamlarni

bosib o'tgan:

Tub turkiy qatlam: *Ko'z, yurak, o'zak, ildiz, son, kelshik.*

Arab-fors qatlami (tarixiy): Asosan ijtimoiy-siyosiy, diniy, huquqiy va adabiyotshunoslik sohalarida: *Kitob, huquq, adolat, mudofaa, shoir, qofiya.*

Rus-yevropa va xalqaro qatlam: Fan va texnikaga oid terminlarning aksariyati rus tili vositachiligida yoki bevosita ingliz tilidan kirib kelgan: *Konstitutsiya, telegraf, iqtisodiyot, marketing, menejment, smartfon.*

Ayniqsa zamonaviy IT va iqtisodiy terminlarning asosiy qismi ingliz tilidan kirib kelgan. [2].

4. Strukturaviy-Morfologik Tipologiya va Termin Yasalishi

Terminlarning strukturaviy tiplari har ikki tilda ham bir bo'g'inli sodda so'zlardan tortib, murakkab ko'p komponentli birikmalargacha bo'lgan diapazonni qamrab oladi. Biroq ularning hosil bo'lish mexanizmlari farq qiladi.

4.1. Sodda va Affiksallashgan Terminlar (Morphological Derivation)

Ingliz tilida suffiksatsiya va prefiksatsiya juda faol. Ayniqsa, lotin-yunon prefikslari (*anti-, sub-, hyper-, de-*) va suffikslari (*-ism, -tion, -ity, -ing*) terminologik xarakterga ega.

De-compress-ion (Siquvdan bo'shatish) *Hyper-tens-ion* (Gipertoniya)

O'zbek tilida agglyutinatsiya qonuniyatiga ko'ra, o'zak o'zgarimaydi, unga bir nechta qo'shimchalar ketma-ket qo'shilishi terminlarning grammatik barqarorligini ta'minlaydi [5]. Termin yasovchi asosiy affiksalar: *-chi, -sh, -lik, -ma, -vchi.*

Ishlab chiqar-ish-lik (samaradorlik ma'nosida) *Teng-lama* (Matematik termin) *Ko'paytir-uvchi*

4.2. Kompozitsiya (Murakkab terminlar)

Ikki va undan ortiq o'zakning birikishidan hosil bo'lgan terminlar har ikki tilda ham katta foizni tashkil etadi:

Ingliz tilida: Ko'pincha chiziqcha (defis) bilan yoki qo'shib yoziladi: *Software, bandwidth, heart-attack, DNA-replication.*

O'zbek tilida: Qo'shma terminlar ko'proq ajratib yoziladi va juft so'zlar shaklida ham uchraydi: *Issiqlik sig'imi, dunyoqarash, oldi-sotdi, ichki yonuv dvigateli.*

4.3. Konversiya (Morfologik-sintaktik usul)

Ingliz tili uchun konversiya (hech qanday qo'shimchasiz so'z turkumining o'zgarishi) eng xarakterli xususiyatdir. O'zbek tilida bu hodisa deyarli termin hosil qilmaydi [6].

In English: *File* (ot: hujjat) *to file* (fe'l: arxivlamoq); *Access* (ot: ruxsat) *to access* (fe'l: kirmoq).

O'zbek tilida: Bu jarayon uchun albatta fe'l yasovchi qo'shimcha talab etiladi: *Fayllamoq, ruxsat olmoq.*

5. Sintaktik Usul (Termin-Birikmalar)

Zamonaviy fan-texnika terminlarining 70% dan ortig'ini so'z birikmasi shaklidagi terminlar tashkil etadi. Chunki bitta sodda so'z bilan va yangi tushunchaning o'ziga xos jihatini to'liq ifodalab bo'lmaydi [7].

A) N + N (Ot + Ot) modeli:

Ingliz tilida: Birinchi ot sifatlovchi (aniqlovchi) vazifasida keladi: *Computer network, data base, laser beam*.

O'zbek tilida: Bu model ko'pincha qaratqichli birikma yoki izofali zanjir (II va III tur izofalar) shaklini oladi va egalik qo'shimchasi (-i, -si) talab etiladi: *Kompyuter tarmoq-i, ma'lumotlar baza-si, lazer nur-i*.

B) Adj + N (Sifat + Ot) modeli: Har ikki tilda ham eng universal modellaridan biri:

Inglizcha: *Artificial intelligence, genetic code, digital economy*.

O'zbekcha: *Sun'iy intellekt, genetik kod, raqamli iqtisodiyot*.

6. Semantik Tipologiya va Metaforizatsiya

Terminologiya neytral, emotsiyasiz so'zlar qatlami hisoblansa-da, uning ko'p qismi umumiste'moldagi so'zlarning ma'no ko'chishi (metafora va metonimiya) asosida shakllanadi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida metaforik terminlar milliy madaniyat va o'xshatishlarga tayanadi. O'zbek tiliga esa ularning aksariyati kalka (so'zma-so'z tarjima) bo'lib kiradi.

Inglizcha: Virus (tibbiyot) Computer virus (IT).

O'zbekcha kalka: Kompyuter virusi.

Inglizcha: Cloud computing (Bulutli hisoblash).

O'zbekcha kalka: Bulutli texnologiyalar.

Biroq, o'zbek tilining o'z ichki imkoniyatlari hisobiga yasalgan xalqona metaforik terminlar ham bor: *tuya tishi* (arxitektura), *qulon quyruq* (botanika), *ona plata* (IT).

7. Inglizcha Terminlarni O'zbek Tiliga O'zlashtirish va Unifikatsiya Muammolari

Bugungi kunda o'zbek terminologiyasi oldida turgan eng katta muammolardan biri – inglizcha terminlarni milliy til fonetikasi va grammatikasiga moslashtirish yoki ularning muqobilini topishdir.

Ushbu jarayonda 3 ta asosiy tendensiya kuzatiladi:

1. **To'liq o'zlashtirish (Translitteratsiya/Transkripsiya):** Termin hech qanday o'zgarishsiz qabul qilinadi. Masalan: *Menejment (Management), Logistika (Logistics), Sayt (Site)*.

2. **Kalkalash (So'zma-so'z tarjima):**

Greenhouse effect Issiqxona effekti.

Sustainable development Barqaror rivojlanish.

3. **Gibrid usul (Yarim o‘zlashma, yarim milliy):** *IT-mutaxassis, audio-yozuv, internet-provayder.*

Unifikatsiya muammosi: Ingliz tilida sinonimiya terminologik qatlamda ham uchraydi (masalan, *software / computer programs*). O‘zbek tilida esa ba‘zan bitta inglizcha terminning bir nechta muqobillari ishlatilib, chalkashliklar yuzaga kelmoqda. Masalan, *interface* termini o‘zbek ilmiy adabiyotlarida *interfeys, muloqot muhiti, bog‘lanish yuzi* kabi turlicha tarjima qilinmoqda. Bu esa xalqaro standartlashtirish (ISO) talablariga mos ravishda unifikatsiya qilish zaruratini tug‘diradi [3].

8. Xulosa

Ingliz va o‘zbek tillari terminologik tizimlarining qiyosiy-tipologik tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1. **Tizimli farqlar:** Ingliz tili analitik va konversiyaga moyilligi sababli qisqa, ixcham va ko‘p funksiyali terminlarni hosil qilsa, o‘zbek tili agglyutinativ tabiati tufayli affiksatsiya va sintaktik usulda, ko‘p komponentli termin-birikmalarni yaratishga moyildir.

2. **Xalqorolashuv:** Har ikki tilda ham lotin-yunon va xalqaro terminologik elementlar umumiy poydevor vazifasini o‘taydi. O‘zbek tili hozirgi bosqichda ingliz tili terminologiyasini faol qabul qiluvchi (retsipient) til hisoblanadi.

3. **Istiqbol:** O‘zbek tili ilmiy terminologiyasini rivojlantirish uchun inglizcha terminlarni ko‘r-ko‘rona nusxalash emas, balki tilning ichki sintaktik va morfologik qonuniyatlariga bo‘ysundirgan holda qabul qilish yoki semantik muqobillarini ishlab chiqish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hojiyev, A. (2002). *Terminologiya asoslari*. Toshkent: O‘qituvchi. O‘zbekiston Milliy Kutubxonasi xaritasi
2. Dadabayev, H. (2019). *O‘zbek tili terminologiyasi*. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek tili va adabiyoti universiteti elektron kutubxonasi
3. Sager, J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. DOI: 10.1075/z.44
4. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Google Books Manbasi
5. O‘zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni. (1989/1995). *Lex.uz Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*. Lex.uz Tizimi

6. Wright, S. E., & Budin, G. (Eds.). (1997). *Handbook of Terminology Management* (Vol. 1). John Benjamins Publishing. DOI: 10.1075/z.html
7. Kageura, K. (2002). *The Dynamics of Terminology: A descriptive theory of term formation and termination*. John Benjamins Publishing. John Benjamins Repository
8. Amanullayeva Kamola Muminovna. The role of translation in science // *Texas Journal of Philology, Culture and History*. – 2023. – P. 60–62.
9. Amanullayeva Kamola Muminovna. The concept of translation and characteristics of features // *Information Horizons: American Journal of Library and Information Science*. – 2024. – P. 63–66.
10. Nasrullayeva Tozagul Suxrobovna, Amanullayeva Kamola Muminovna. Peculiarities of translation of technical terms, concepts and rendering articles in technical translation // *American Journal of Social and Humanitarian Research*. – 2023. – С. 29–33.
11. Kubayeva Nafisa, Amanullayeva Kamola. The problem of teaching students lexical and phraseological features in translation studies of phrasal verbs in English and Uzbek languages // *Eurasian Journal of Academic Research*. – P. 39–42. – <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/37844>
12. Алижонова О.А., Амануллаева К.М., Аскарова М.Б. Использование термина “концепт” в лингвокультурологии // *Вестник магистратуры*. – 2024. – № 12-2 (159). – С. 76–78.
13. Амануллаева К., Алижонова О. Роль лингвокультурологии в лингвистике // *Ijtimoiy-gumanitar va tabiiy fanlardagi an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar dialektikasi*. Халқаро илмий-амалий анжуман. – 27-fevral, 2025. – С. 324–325.
14. Амануллаева Камола Муминовна. О художественном концепте и в целом // *Россия и Узбекистан. Международные образовательные, научные и социально-культурные технологии: векторы развития*. – Челябинск–Ташкент–Бухара–Самарканд, 2020. – С. 271–272.